

نشانه‌شناسی شعر

(مجموعه مقالات)

نویسنده

دکتر مسعود آل‌گونه جونیانی

(عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان)

ویراستار

ذلیخا عظیم‌دخت

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
یادداشت
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

آنگونه جوتقانی، مسعود، ۱۳۵۴ -
نشانه‌شناسی و شعر (مجموعه مقالات)/نویسنده مسعود گنجینه جوتقانی؛ ویراستار ذلیخا عظیم‌دخت.
تهران: نشر نویسه پارس، ۱۳۹۶.
۳۳۲ ص.: مصور، جدول، نمودار
۳- ۶۵- ۷۰۳۰- ۷۰- ۹۷۸-
فیبا
کتابنامه
واژه‌نامه
شعر فارسی -- تاریخ و نقد
Persian poetry -- History and criticism
نشانه‌شناسی و ادبیات
Semiotics and literature
عظیم‌دخت، ذلیخا، ۱۳۶۹ -
۱۳۹۷ من PIR۳۵۴۸/۷۷
۸۱۱/۰۰۹
۵۱۱۳۲۱۰

ویراستار ذلیخا عظیم‌دخت.

نشانه‌شناسی و شعر

(مجموعه مقالات)

نویسنده: مسعود الگونه جونقانی / ویراستار: ذلیخا عظیم‌دخت

طراح جلد، گرافیک، ناظر فنی هنری: محمد محرابی

صفحه‌آرایی: مریم حسینی

ناشر: نشر نویسه پاریسی

دفتر انتشارات: ماراد - ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

فروشگاه: ۰۲۱-۶۶۹۵۷۱۳۲

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۴۵۵۴۵۵

وبگاه: www.noveeseh.com

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

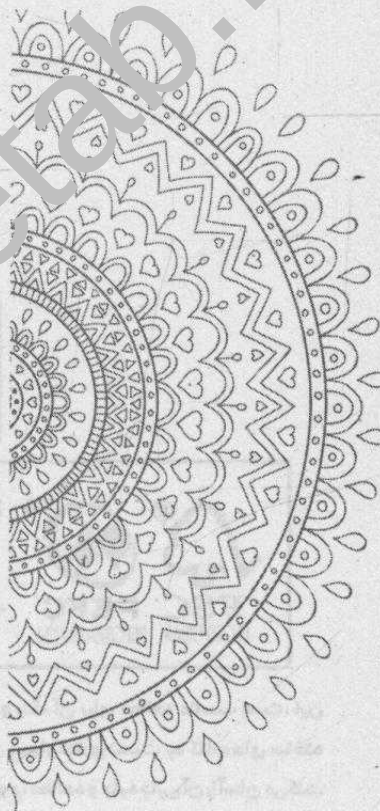
شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۳-۶۵-۳

چاپ و صحافی: روز

قیمت: ۳۳۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پاریسی» است.
تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلی و کتبی
ممنوع و مورد پیگیری قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست تفصیلی مطالب

۱۷	پیشگفتار.....
۱۹	مقدمه.....
۲۳	بخش اول.....

• جستار نخست ۲۵ •

| یوری لوتمن و ساختار اثر هنری | ۲۵

۲۷	یوری لوتمن و ساختار اثر هنری: یک نگاه.....
۲۸	درآمد سخن.....
۲۹	کلیاتی دربارهٔ لوتمن و جایگاه فکری و.....
۲۹	لوتمن و فرمالیسم: خاستگاه‌های فکری، شباهت‌ها و تفاوت‌ها.....
۳۱	هنر به مثابه نظام نظام‌ها.....
۳۲	برخورد و تنش بین نظام‌ها.....
۳۳	هنر به مثابه نظام الگوساز ثانویه.....
۳۳	انتظام و رمزگان ساختاری.....
۳۵	حرکت از سطح بیان به سطح محتوا.....
۳۵	حرکت از سطح محتوا به سطح بیان.....
۳۶	سمانتیزه کردن نظام‌های غیرمعنایی.....
۳۷	انتظام از طریق تکرار عناصر هم‌ارز.....
۳۸	انتظام ناشی از تکرار آواها.....
۳۸	تضاد و تقابل.....
۳۹	انتظام ناشی از وزن.....
۴۰	انتظام ساختاری یا توازی.....
۴۱	توازی در روابط نحوی.....
۴۳	توازی در مصالح مادی.....
۴۳	نقد و نظر.....
۴۴	بازی مدلول‌ها و انتظام معنایی.....
۴۵	فرجام سخن.....

• جستار دوم ۴۷ •

| اومبرتو اکو و بنیان نشانه‌شناختی تأویل ۴۷ |

۴۹	اومبرتو اکو و نشانه‌شناسی تأویل در یک نگاه
۵۰	درآمد سخن
۵۱	مسیر فکری اکو و جایگاه نشانه‌شناسی در تأویل
۵۱	معناشناسی دانش‌نامه‌ای در برابر معناشناسی فرهنگ‌نامه‌ای
۵۳	نیت نویسنده، نیت متن و نیت خواننده
۵۴	نیت نویسنده و تأویل
۵۵	دیالکتیک متن و خواننده
۵۶	تأویل رنگارنگ: رویا، بی‌اکو با رانش تفسیری و ساختارشکنی
۵۹	نقد معنابین، «ختر» معنی‌گزاره و ایزوتوبی
۵۹	نقد معناشناسی سبب و معناشناسی زایشی
۶۱	نقد ایزوتوبی
۶۳	نشانه‌شناسی و گشودگی اثر
۶۴	ماهیت نشانه‌شناختی گشودگی
۶۴	پایبندی به اصل ارتباط در تأویل
۶۵	تأویل یا کاربرد
۶۶	«چیزی دیگر» یا «چیزی بیشتر»
۶۸	فرجام سخن

• جستار سوم ۶۹ •

| رولان بارت و مبانی نشانه‌شناختی «هم‌سازه» و «ناسازه» ۶۹ |

۷۱	رولان بارت و مبانی نشانه‌شناختی «هم‌سازه» و «ناسازه» در یک نگاه
۷۲	درآمد سخن
۷۳	واکاوی جایگاه نظری هم‌سازه و ناسازه در اندیشه بارت
۷۳	از دوسوسور تا بارت
۷۴	نشانه‌شناسی بارت و تحول نظری آن
۷۶	از نشانه‌شناسی ارتباط به نشانه‌شناسی دلالت
۷۸	از نشانه‌شناسی دلالت به نشانه‌شناسی معنا
۷۸	واژگونی نظام سلسله‌مراتبی معانی صریح و ضمنی
۷۹	ماهیت دیالکتیکی معنا

۸۰	تحلیل نشانه‌شناختی هم‌سازه و ناسازه
۸۵	الف) روش‌شناسی نامتعیّن در خوانش متن
۸۵	ب) بازگشت هم‌سازه
۸۶	فرجام سخن

• جستار چهارم ۸۹ •

| پیرس: از تفسیر تا نشانه‌شناسی شعر ۸۹ |

۹۱	از تفسیر تا نشانه‌شناسی شعر در یک نگاه
۹۲	درآمد سخن
۹۳	تأملی در نشانه‌شناسی پیرس
۹۳	جایگاه تفسیر در آخوی سه‌وجه پیرس
۹۵	تفسیر و نشانگی نامحدود
۹۶	بلاغت ناب: بررسی روابط بین سیر و استعارای دیگر
۹۷	تحقیق در قواعد حاکم بر بلاغت
۱۰۰	تفسیر و نشانه‌شناسی شعر
۱۰۲	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی بازنمون از طریق اصل مشابهت
۱۰۵	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی بازنمون از طریق اصل مجاورت
۱۰۷	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی موضوع از طریق اصل مشابهت
۱۰۹	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی موضوع از طریق اصل مجاورت
۱۱۱	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی خود از طریق اصل مشابهت
۱۱۱	جهت‌گیری تفسیر به‌سوی خود از طریق اصل مجاورت
۱۱۲	فرجام سخن

• جستار پنجم ۱۱۵ •

| نشانه‌معناشناسی و انفصال و اتصال گفتمانی ۱۱۵ |

۱۱۷	نشانه‌معناشناسی و انفصال و اتصال گفتمانی در یک نگاه
۱۱۸	درآمد سخن
۱۱۹	واکاوی مبانی نظری انفصال و اتصال گفتمانی
۱۱۹	معنا به‌مثابه فرایند
۱۲۰	فعالیت گفتمانی و زبان‌شناسی تعاملی
۱۲۱	فاعل گفتمانی به‌مثابه دازاین

۱۲۳		فراشدهای ارتباطی
۱۲۵		موضع‌گیری گفتمانی
۱۲۶		ردپای گفته‌پرداز در گفته
۱۲۷		شاخص‌های ارجاعی: اتصال و انفصال گفتمانی
۱۲۹		چند پیشنهاد: بازاندیشی، جرح و تعدیل در انفصال و اتصال گفتمانی
۱۲۹		همذات‌پنداری من با آیه‌های جهان عینی
۱۳۲		حضور تلویحی گفته‌پرداز در گفتمان
۱۳۴		قطبی‌شدن مؤلفه‌ها در گفتمان
۱۳۶		اهمیت محور جانشینی در بسط گفتمان
۱۴۰		فرجام سخن

• جستار ششم ۱۴۱ •

۱. بیکره‌بندی و سازمان‌دهی مؤلفه‌های شعر ۱۴۱ |

۱۴۳		بیکره‌بندی و سازمان‌دهی مؤلفه‌های شعر در یک نگاه
۱۴۴		درآمد سخن
۱۴۵		پژوهش در باب ساختار اثر ادبی
۱۴۷		در جست‌وجوی مبانی نظری بیکره‌بندی شعر
۱۴۷		واکاوی مفهوم ساختار
۱۴۸		بیکره‌بندی شعر بر اساس روابط درونی مؤلفه‌ها
۱۴۸		ساختار دیالکتیکی
۱۵۲		ساختار مبتنی بر تقابل‌های دوگانی
۱۵۴		ساختار مبتنی بر روابط هم‌نشینی و جانشینی
۱۵۴		ساختار مبتنی بر روابط جانشینی
۱۵۵		ساختار مبتنی بر روابط هم‌نشینی
۱۵۸		توازی: پارادیم نحوی مشترک
۱۶۲		تقارن: پارادیم معنایی و پارادیم تصویری
۱۶۲		پارادیم معنایی
۱۶۴		پارادیم تصویری
۱۶۸		فرجام سخن

• جستار هفتم ۱۷۱ •

| کار بست الگوی نشانه‌شناختی ریفاتر در خوانش شعر ۱۷۱ |

۱۷۳	ریفاتر و نشانه‌شناسی شعر در یک نگاه
۱۷۴	درآمد سخن
۱۷۶	ریفاتر و نشانه‌شناسی شعر
۱۷۶	دیالکتیک خواننده و متن
۱۷۷	خوانش آروینی: لوح محاکاتی
۱۷۷	خوانش وایسخر: سطح نشانه‌شناختی
۱۷۸	آفرینش اثر: ماتریس، مدل و نشانه شعری
۱۷۹	بازآفرینی اثر: نشانه شعر، هیپوگرام و ماتریس
۱۸۱	هیپوگرام
۱۸۱	انباشت
۱۸۱	منظومه‌های توصیفی
۱۸۲	بیان غیرمستقیم
۱۸۳	کار بست نظریه ریفاتر در بازخوانی شعر «در آستانه»
۱۸۳	گذر از سطح محاکاتی به سطح نشانه‌شناختی
۱۸۵	ماتریس شعری «در آستانه»
۱۸۶	انتقال
۱۸۶	انباشت پیرامون لفظ «در»
۱۸۷	منظومه توصیفی انتقال
۱۸۸	جهان هستی
۱۸۸	منظومه توصیفی «فرصت زیستن در جهان هستی»
۱۸۹	انباشت «تجسد وظیفه»
۱۹۱	جهان دیگر
۱۹۱	ماتریس و مدل عینی آن
۱۹۱	انباشت «نبود جنبنده»
۱۹۲	فضای متنی و دوقطبی شدن
۱۹۳	فرجام سخن

• جستار هشتم ۱۹۵ •

| کار بست الگوی معناکاوی کریستوا در خوانش شعر ۱۹۵ |

۱۹۷	کریستوا و نشانه‌شناسی شعر در یک نگاه
۱۹۸	درآمد سخن
۲۰۰	کلیات نظریه کریستوا
۲۰۰	معناکاوی
۲۰۰	معنایزدی - دلالت‌مندی
۲۰۲	وجه ایمایی - وجه نمادین
۲۰۳	برون - ظهور مادی وجه ایمایی
۲۰۵	رخ - زادمتن
۲۰۷	خوانش شعر "رهوش" ... «براساس الگوی کریستوا»
۲۰۸	اصواتی که مستلزم از و ارتباطی عمل می‌کنند
۲۰۹	بی‌معنایی
۲۱۰	قطع و سکوت
۲۱۲	تکرار
۲۱۴	وزن
۲۱۵	هم‌آوایی و هم‌معنایی
۲۱۷	فرجام سخن

• جستار نهم ۲۱۹ •

| تقابل‌های دوگانی و ساختار شعر ۲۱۹ |

۲۲۱	تقابل‌های دوگانی و شعر در یک نگاه
۲۲۲	درآمد سخن
۲۲۳	رویکرد سنایی به تقابل‌های دوگانی
۲۲۳	منظر نخست
۲۲۶	تقابل جسم و جان
۲۲۷	تقابل نفس آدم و نفس شیطان
۲۲۸	تقابل رندی و پارسایی
۲۲۸	هم‌ترازی کفر و الحاد و بدعت
۲۲۹	منظر دوم
۲۳۲	نظام عشق و نظام زهد

۲۳۳.....	«نیستی» مثبت و «هستی» منفی
۲۳۴.....	منظر سوم
۲۳۷.....	فرجام سخن

• جستار دهم ۲۳۹ •

| توان تحلیلی «مربع نشانه‌شناختی» در خوانش شعر ۲۳۹ |

۲۴۱.....	«مربع نشانه‌شناختی» و خوانش شعر در یک نگاه
۲۴۲.....	درآمد سخن
۲۴۳.....	کلیاتی دربارهٔ مربع نشانه‌شناختی
۲۴۳.....	ساختار مربع نشانه‌شناختی
۲۴۵.....	مؤلفه‌های حاضر در مربع نشانه‌شناختی
۲۴۵.....	گروه متضادها و نقض متضادها
۲۴۶.....	مؤلفه‌های حاضر در گروه تکمیل‌کننده‌ها
۲۵۰.....	روابط موجود بین مؤلفه‌های اصلی
۲۵۱.....	کاربست مربع نشانه‌شناختی در خوانش شعر
۲۵۲.....	غزل شماره «۱»
۲۵۵.....	غزل شماره «۲»
۲۵۸.....	غزل شماره «۳»
۲۶۱.....	فرجام سخن

• جستار یازدهم ۲۶۳ •

| انسجام غیرساختاری و نشانه‌شناسی شعر ۲۶۳ |

۲۶۵.....	انسجام غیرساختاری و نشانه‌شناسی شعر در یک نگاه
۲۶۶.....	درآمد سخن
۲۶۶.....	انسجام در زبان‌شناسی نقش‌گرا
۲۶۸.....	انسجام غیرساختاری
۲۶۹.....	الف) انسجام لغوی
۲۷۰.....	تکرار
۲۷۳.....	حوزه مشترک معنایی
۲۷۷.....	ب) انسجام دستوری

۲۷۸	ج) انسجام پیوندی
۲۷۹	فرجام سخن
۲۸۱	جُستار دوازدهم
۲۸۱	ساختار تماتیک و نشانه‌شناسی شعر
۲۸۳	ساختار تماتیک و نشانه‌شناسی شعر در یک نگاه
۲۸۴	درآمد سخن
۲۸۵	چارچوب نظری
۲۸۵	فراش‌ها و سازمان‌دهی درونی عناصر
۲۸۷	فراش‌تبی و ساخت آغازگر- بیانگر
۲۸۹	ساختار تماتیک بندهای بی‌نشان
۲۸۹	ساختار تماتیک بندهای بی‌نشان‌دار
۲۹۰	نحوه سازمان‌دهی آغازگرها در متن
۲۹۰	بررسی ساختار تماتیک بندهای بی‌نشان از لحاظ
۲۹۱	بررسی بندهای بی‌نشان از لحاظ
۲۹۴	موضع تماتیک در بندهای بی‌نشان و تکیه‌های پنهان شهر
۲۹۵	بررسی بندهای نشان‌دار در غزل از لحاظ
۲۹۵	گروه اول
۲۹۶	موضع تماتیک در بندهای بی‌نشان و تلقی‌های پنهان شهر
۲۹۸	گروه دوم
۲۹۸	موضع تماتیک در بند مذکور و تلقی‌های پنهان شهر
۲۹۹	فرجام سخن
۳۰۱	منابع فارسی
۳۱۵	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۳۱۸	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۳۲۱	نمایه اعلام و اصطلاحات تخصصی

رویاری با شعر و قدم گذاشتن به جهان آن، چه در مرتبه خلقی اثر و چه در مرتبه فهم و تفسیر آن، قدمتی به طول تمام تاریخ تمدن و فرهنگ بشری دارد. الواح رمزگشایی شده دوران باستان گویای این حقیقت است که شعر، چونان رشته‌ای از زر ناب، در تاروپود فرهنگی بشر تنیده شده است و چه بسا بازتاب اصیل‌ترین شکل مواجهه انسان با هستی، چنان‌که هست و باید، به‌شمار آید.

شعر از سرچشمه خیال می‌جوشد؛ در بستر زبان جاری می‌شود، می‌شورد و شعر می‌شود. بدین‌سان، گذر شعر از ساحت خیال به دنیای زبان، ناگزیر، آن را در کالبدی عینی و مادی متجسد می‌سازد و به‌صورت جهانی سازمند پیکره‌بندی می‌کند؛ جهانی که هر پاره‌ای از آن در گفت‌وگو با پاره‌های دیگر معنا را رقم می‌زند. جهانی که خواننده هوشمند با نگرستن و تعمق در آن و برگزشتن از خوانش‌های معمول سطحی به کشف، آفرینش دوباره و فهم اصیل آن نائل می‌شود.

بدین‌سان گذار در گم‌خانه مازهای شعر و وصول به «معنا» یا «معناها»ی نهفته در شعر همانند عبور از سنگ‌لاخ قدم‌نواز است که خون عاشقان بسیاری بر آن ریخته و جان مشتاقان بی‌شماری در آن پر کشیده است؛ چرا که شعر با سنی هریت معنا را پیش می‌آورد و با دستی آن را بازمی‌ستاند. تردید و تردد در این میانه است که موجب سبب شعر همچون پیامی آشکار و ناآشکار، سخنی هویدا و پنهان، رازی گویا و خموش، و کلامی صریح و ابهام‌آلود بر هر که آن را در دست بگیرد، بدان بنگرد و در آن بیاندیشد، یورش بیاورد و او را مقهور کند.

در این تازش بی‌رحم شعر، آن‌که بیرون از گود ایستاده، اما دل‌ه‌بان در هنگامه مشغول داشته است منتقد ادبی است که می‌کوشد راز زیبایی شعر، تعامل دیالکتیکی آن را خواننده و اشکال صورت‌بندی و پیکره‌بندی ساختاری آن را به زبانی ممزوج از آلیاژ علم و هنر به دست دهد. پس منتقد اصیل نه تنها عالم به اسرار است که کاشف و بازآفریننده آن نیز به‌شمار می‌آید.

در این راستا است که هر منتقدی با اتخاذ افقی ویژه، جهان شعر را می‌داند، نفس می‌کند و به فهم درمی‌آورد. این راه البته راه بی‌نهایت بیابانی است که رفتن از هر سوی آن اضطرابی دارد. رای است بر انبوه اضطراب‌ها و دلهره‌های دیگر. با این‌همه، آن‌که به راه بادیه می‌رود، شوق رفتنش هست و آن‌که نشسته است، نشسته است و بس!

چنین دغدغه و سرمایه‌ای بود که روزگار جوانی مرا به‌طور توأمان برآشفست و به زینت صیرورت آراست. بنابراین، آنچه در این رساله فراهم آمده است ازسویی، بازتاب کششی اصیل و ازسویی، محصول کوششی پیگیر است که نگارنده در این سال‌ها همواره در خود و با خود داشته است.

مسعود آنگونه جوقنایی